

MEMORII

Dinu Poștarencu*

IORGU TUDOR MEMORIALIST

În fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova se păstrează o scriere compusă de Iorgu Tudor cu titlul *Spre Unire. Însemnările unui basarabean* (Fondul 727, inventarul 2, dosarul 69, filele 8-27), în care, inițial, într-o formă succintă, sunt trecute în revistă o serie de momente ale mișcării de emancipare națională a românilor basarabeni din intervalul 1905-1916, apoi sunt evocate un șir de secvențe ale acestei mișcări din anii 1917-1918, plini de efervescență social-politică. Totodată, sunt redată în mod sumar procesele-verbale ale Comitetului Executiv Central Militar Moldovenesc.

Deși autorul nu a datat textul, putem lesne admite că el a fost redactat în 1919. Drept dovadă servește faptul că aceste note memorialistice sunt incluse în fondul de documente referitoare la Sfatul Țării. Fără îndoială, Iorgu Tudor le-a prezentat Comisiei pentru Lichidarea Lucrărilor Sfatului Țării, instituită prin dispoziția Consiliului de Miniștri al României din 29 decembrie 1918. Printre sarcinile ce i-au fost trasate, comisia respectivă avea și misiunea de a alcătui un studiu istoric despre Sfatul Țării. În vederea elaborării studiului, Comisia a lansat două apeluri. Astfel, informând publicul cititor, prin intermediul ziarului de expresie rusă *Bessarabia* din 23 martie 1919, că a demarat acțiunea de elaborare a istoriei Sfatului Țării, Comisia de Lichidare a Sfatului Țării adresa tuturor persoanelor, care posedau documente referitoare la istoria Sfatului Țării, la evenimentele derulate în Basarabia în anii 1917-1919 și, în general, la istoria Basarabiei începând din 1812, rugămintea de a i le pune la dispoziție. La 17 aprilie 1919, prin intermediul sus-numitei publicații periodice, Comisia a lansat un nou apel, adresat, de această dată, cu precădere, foștilor deputați ai Sfatului Țării, foștilor directori generali, tuturor celor care într-un mod sau altul au participat la evenimentele din 1917-1918, precum și celor care și-au adus contribuția la mișcarea de eliberare națională din Basarabia înainte de 1917. Persoanele respective erau rugate să prezinte Comisiei scurte autobiografii, însemnări personale, amintiri și alte materiale privitoare la lupta națională desfășurată în Basarabia. Prin urmare, putem fi siguri că Iorgu Tudor a scris notele pe care le reproducem mai jos în urma lansării acestor apeluri.

Consultând studiul elaborat sub auspiciile Comisiei de Lichidare a Sfatului Țării¹, constatăm că autorii acestui studiu s-au documentat și în baza proceselor-verbale

* **Dinu Poștarencu**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M.

¹ *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917-1918)*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și selecția imaginilor de Ion Negrei și Dinu Poștarencu, Chișinău, 2004, p. 279.

ale Comitetului Executiv Central Militar Moldovenesc, expuse rezumativ de Gheorghe (Iorgu) Tudor, mențiunile de rigoare fiind prezente în cadrul trimiterilor.

Concomitent, este necesar de luat în considerație și limbajul slab cizelat al scrierii lui Iorgu Tudor, utilizat de către intelectualii basarabeni în perioada imediat următoare după actul reunirii Basarabiei cu România.

Textul acestei scrieri, publicat în continuare, este reprodus cu unele intervenții de ordin ortografic și stilistic, în vederea adaptării lui, pe cât posibil, la normele lingvistice actuale. De asemenea, au fost excluse prescurtările (gen: Com. Centr. Ost. Mold. – Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc; cap. – căpitan; d. d. – domnii ș.a.). Au fost păstrate punctele de suspensie, iar cu asterisc sunt indicate cele două note plasate de autor la subsol.

Dosarul consultat (filele 28-30) mai conține o scriere scurtă semnată de Iorgu Tudor, intitulată *Întâia serbare a Basarabiei (Proclamarea autonomiei)*, pe care la fel o reproducem. Și în cazul acestei compuneri, nuanțată cu exprimări lirice, s-a intervenit sub aspect gramatical (în special, au fost puse semnele de punctuație).

Iorgu Tudor Spre Unire. Însemnările unui basarabean

1. De la 1905 până la 1917
2. 1917. La început
3. Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc
4. Sfatul Țării

Viața națională de la 1905 până la 1917

Mie îmi plăcea limba noastră, poveștile cele vechi care ni le spunea bunica, fiica popii din satul Susleni, a părintelui Avram Damaschin...

Se întâmpla în școala rusească că profesorul de istorie și geografie se atingea de România, de românii din Transilvania. O, ce plăcere provoca el în mine și încă vreo câțiva băieți moldoveni.

Îată că a sosit anul 1905, anul revoluției ruse, care i-a deșteptat și pe mulți basarabeni... S-a născut, s-a pus temelia unei literaturi moldovenești. *Basarabia* – cea întâi gazetă românească. În jurul gazetei erau adunați toți cei ce simțeau moldovenește (pe atunci nu era voie să simți românește, oamenii se fereau de acest cuvânt ca de ciură). Aici, la redacția *Basarabiei* i-am întâlnit întâia dată pe Halipa², care, pe atunci, era student, pe Mateescu și Stârcea, încă elevi-seminariști, pe bătrânul Gavriliță și alții. *Basarabia* era cel dintâi corn care a sunat îndrăzneț și tare, chemând pe bunii fii ai Basarabiei pentru luptă pe ogorul deșteptării și luminării. Sub conducerea tânărului și înfocatului patriot revoluționar P. Halipa, această gazetă biciuia fără milă pe tiranii și asupritorii țării, pe boierimea cea străină de neam, boierimea rusificatoare. *Basarabia* ducea o luptă de moarte cu vrăjmașii poporului și în luptă aprigă a trebuit

² Numele de familie este ortografiat conform originalului. De menționat că în registrele parohiale de stare civilă ale bisericii din satul Cubolta, numele de familie al ascendenților lui Pan Halippa, inclusiv al tatălui său, este scris cu o singură literă *p*. Începând cu anii ,80 ai secolului al XIX-lea, într-o serie de acte, acest nume de familie este ortografiat cu două litere *p*, în maniera limbii ruse.

și să ... moară. A mai ieșit pe urmă, sub conducerea lui Al. Nour, *Viața Basarabiei*, gazetă mai „blândă”, însă ea nu a avut popularitatea ceea în popor. Ea nu a durat mult, s-a închis.

La 1907, a început a ieși *Luminătorul*, revistă bisericească poporană, sub conducerea părintelui C. Popovici și arhimandritului Gurie. În jurul acestei reviste s-au adunat cei mai buni moldoveni, preoți și intelectuali patrioți. Într-o limbă simplă, în limba poporului, se tipărea în această revistă fel de fel de bucăți religioase și morale. Aici lucra și Alecu Mateevici (A. Mateescu). *Luminătorul* era singura scânteie de lumină în noaptea grea și întunecoasă ce cuprindea Basarabia în curgerea mai multor ani.

A sosit anul 1912.

Rusia și Basarabia oficială și rusificată sărbătorea ziua alipirii... Noi, cei puțini, plângeam în adâncul inimilor noastre. În România se ridica furtuni de manifestări de protest... Noi stăteam, consimțeam, ne duceam cu gândul dincolo, la frații noștri. Eu și cu un bun moldovean, C.S. Costinovici, am scos o revistă sub numele *Făclia țării*, unde eu, într-un mic foileton, am îndrăznit să biciuiesc pe cei ce o 100 de ani ne-au ținut sub jug și întuneric. Și ce? *Făclia țării* n-a mai ajuns la țară, să lumineze pe cei ce dormeau somnul greu. Ea a fost confiscată, iar noi – doi îndrăzneți – dați pe mâinile călăilor ruși. Cu mare ce am scăpat. Se vede că guvernatorul Basarabiei, neamțul Ghilhen, n-a mai vrut să ridice zgomot și să arunce lemne în foc, având în vedere „afacerile” între România și Rusia. *Făclia* se începea cu versurile (de Gh. Tudor) *Făclia țării*:

Sculați ai țării lucrători
 Sculați ai țării lucrători!
 În noapte gre, ce ne cuprinde,
 Făclia țării se aprinde
 Pân la scânteile de zori.

Reproduc bucăți din foiletonul *O sută de ani*: „Ei (moldovenii) n-au gazetă, n-au cărți. Moldovenii cei învățați – preoții, învățătorii, advocații, vechilii pomeșcișii³ – toți au uitat de moldoveni. Țara noastră îi cuprinsî de întuneric, ca și o sută de ani înapoi. Școli sânt, da îs rusăști... Au sărbat boierii, cari au primit medaluri (decorații) de la împărat, cinovnicii (funcționarii), nemții, evreii și alții, care n-au nici o legătură cu Basarabia. Moldovenii de peste Prut, care sunt deșteptați, învățați, au trimis Rusiei protest – nemulțămire pentru că școala și limba moldovenească îi strâmtorată. Românii de peste Prut (în România) s-au strâns și au slujit panihidă⁴ pentru basarabienii care au chicat⁵ în Manguiria, la bătălie cu Iaponia, pentru acei 14 mii de moldoveni”.

Mulți dintre noi așteptam în vara ceea dezrobirea. Eram gata pentru jertfe, pentru deznădejdea neamului. Visul din anul 1912 nu s-a împlinit. A trebuit încă șase ani de chin și luptă, a trebuit un război european, a trebuit vărsarea unui râu de sânge moldovenesc ca să ne vedem la sânul maicii noastre România.

Prin anii cei grei s-a născut *Cuvânt moldovenesc*, care așa sub conducerea lui P. Halipa și a unui grup de buni moldoveni: bătrânul nostru naționalist N.N. Alexandri,

³ Pomeșcișii (rusism) – moșierii.

⁴ Panihidă (rusism) – parastas.

⁵ Chicat – căzut.

S. Murafa, Stârcea și alții. Grupul creștea. Între numele cunoscute întâlnim și altele: preotul Friptu, Ghenzul, V. Harea și mulți alții.

Cuvântul moldovenesc, cu lumina sa adevărată, străbătea prin toate ungherele Basarabiei, care zăcea într-un nespus întuneric. Nu era sat unde nu citeau *Cuvânt moldovenesc*.

Mulți am plecat la război. Aruncați pe la Caucaz, prin Polonia, prin Galiția și Bucovina, noi ne-am ascuns în piept dorul păstrat.

A sosit anul 1917. Mă afluam ca militar în România, care gemea pe atunci sub ciubota soiuznicilor⁶ ruși și era istovită de război. Mă afluam la Iași. Pe la 1-2 martie, noi eram înștiințați despre revoluția din Rusia. Cu revoluția rusească ne venea și dezrobirea noastră. La Paște bucuria noastră era nemărginită. Cu mersul revoluției în Rusia ne creștea nădejdea noastră, ne înflorea visul nostru vechi, născut în nopțile țarismului.

Un cerc de basarabeni din Iași așteptam și ne gândeam la ceea ce trebuie să începem să facem. M-am întâlnit cu Buzdugan, Carauș și alții, care, mai târziu, au întemeiat un comitet moldovenesc împreună cu Scobioală... Eu nu am luat parte la Comitetul cela, fiind ridicat de la Iași și mutat la Chișinău. Aici, la Chișinău, lucra Partidul Național Moldovenesc, la care am luat parte și eu.

În luna mai s-a adunat Congresul I de învățători moldoveni din toată Basarabia. Am luat parte la el și noi, foști învățători, militari de pe frontul român.

Țin minte lupta pentru introducerea limbii moldovenești în școli, luptă prin care s-a primit șriftul⁷ românesc (latinesc) pentru școală... Trei zile de luptă. A trebuit să se depună tot focul, toată energia noastră, a militarilor, ca să înfrângem pe bieții învățători moldoveni rusificați. A trebuit să le aducem aminte de cele 200 mii de baionete soldățești care sânt îndreptate spre nemți, pot fi îndreptate și asupra dușmanilor de acasă, adică rusificaților care merg contra limbii, contra școlii naționale. Cât de bine a ajutat cuvintele lui Ion Codreanu și A. Mateevici.

Prin iunie s-au început cursurile moldovenești pentru învățătorii basarabeni. Ca lector era propus A. Mateevici. La sfatul meu să se lepede de militarie (era preot militar) și să vie la Chișinău, unde să-i învețe pe oameni. „Nu, nu pot... Mi-oi lua numai concediu și voi veni pe vreo lună” – zicea el.

Cu prilejul cursurilor, el a scris poezia *Limba noastră*, care ne-a citit-o în sala eparhială, încă neprelucrată.

„Mă gândesc să-mi adun toate poeziile mele, tipărite în *Luminătorul*, și să scot un volumaș sub numele *Flori sfinte*. Gândul acesta demult mă ține” – îmi spunea Mateescu, arătându-mi vreo câteva. Și n-a mai scos doritul volum. A plecat la front pentru a-și lua concediu și l-a lovit sfârșitul.

Pomânt și voie

În iunie, eu am scos o foișoară moldovenească revoluționară *Pomânt și voie*, scrisă într-o limbă poporană, unde am arătat tot programul ce-l purtam mulți ani în suflet. Foișoara ceea a fost împărțită prin țară între țărani și militarii moldoveni, care „o învățau pe de rost”, cum îmi povestea unul dintre luptătorii pentru neamul nostru, bravul ofițer moldovean Dumitru Budescu din satul Lozova.

⁶ Soiuznicilor (de la cuvântul rusesc *soiuznik*) – aliaților.

⁷ Șrift (rusism) – literă.

Încă în mai, când am sosit la Chișinău, m-am minunat: toate stăteau ca și până la revoluție: veneticii boieri jefuiau ca mai înainte, școala, în satele moldovenești, se făcea în rusește, prin dregătorii stăteau tot acei oameni vechi, puși de țarism. Ce este asta? Așa nu se poate. Aici trebuie de lucrat, trebuie propagandă, trebuie luptă.

Pojarul moldovenesc

Taman la vreme, din Odesa, ne-a sosit în ajutor vreo câteva companii moldovenești, în frunte cu inimosul moldovean Crihan, care era trimis de organizația moldovenească ostășească din Odesa pentru organizarea Basarabiei.

Prin iulie am fost mutat și am luat puțină parte la Comitetul ostășesc moldovenesc din Chișinău. În acest comitet erau foarte puțini lucrători, din care cauză și lucrul mergea foarte greu. Ca președinte era praporșcicul⁸ Cotoros. Și poate organizarea soldaților ar fi amorțit de tot, de nu s-a întâmplat altceva, ce a făcut să crească și să sporească lucrul național: s-a născut Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc, în sânul căruia au intrat reprezentanți din mai multe părți, de la mai multe unități militare, rășchirate pe la toate fronturile .

Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc din Chișinău

Despre Comitetul Central, eu, ca membru și ca președinte al unei secții ai lui (secția culturală luminătoare), voi scrie mai de-amănuntul, fiindcă acest Comitet a avut norocul de a pune temelie unei vieți autonome în Basarabia, de a-i pune așezământul care este și azi – Sfatul Țării.

Istoria Comitetului voi face-o, pe scurt, după procesele verbale, adunate într-o condică pe care o am la dispoziție.

Comitetul Militar își căuta gazdă; după o luptă cu elementele ruse, reușește și primește o odăiță dintre odăile apucate de Comitetul rusesc în Palatul Libertății (fost al guvernatorului). Comitetul duce luptă și mai ia o parte din Curtea Libertății.

În procesul-verbal nr. 1 din 23-VII-1917 se spune: Din inițiativa reprezentantului soldaților moldoveni de pe frontul român, praporșcicul Pântea, în localul⁹ Secției Țărănești s-au adunat reprezentanții moldovenilor de la frontul românesc, de la organizația din Odesa și garnizoana Chișinău. Ca președinte al adunării a fost ales Țanțu, de la frontul român, ca secretar – locotenentul Varzari. Scopul adunării: organizarea unui comitet împlinitor – Comitetul Moldovenesc al Sfatului deputaților soldaților și ofițerilor. Comitetul împreună toate organizațiile militare moldovenești, care există pe frontul român, la Chișinău, Odesa, Ekaterinoslav, Sevastopol și în ale locuri.

După (vâstuplenia¹⁰) ieșirea mai multor oratori, care arată folosul și rolul Comitetului Împlinitor la grabnicul și nelăsarea pe altă dată (neotlojnosti¹¹), aleg președinte, doi vicepreședinți și doi secretari ai comitetului. Drept candidați ofițerii P. Varzari și G. Pântea. Ca președinte este ales G. Pântea, ca tovarăși¹²: P. Varzari și P. Harea. Ca secretari: C. Varzari și M. Nistreanu. Caznacei¹³: P. Varzari. Ca membri ai comitetului

⁸ Praporșcik – sublocotenent în armata țaristă.

⁹ În textul original este scris *localitatea*.

¹⁰ Vâstuplenie (cuvânt rusesc) – luare de cuvânt.

¹¹ Neotlojnosti (cuvânt rusesc) – imposibilitate de amânare.

¹² Tovarăși – vicepreședinți.

¹³ Caznacei (cuvânt rusesc) – casier.

sunt aleși: Crihan, I. Golovatic, C. Starodub, I. Pleșca, Vasile Zubac, Vasile Andronic, I. Afteni, Ia. Barbă. Comitetul este ales pe trei luni, însă dacă o fi delegați de la alte organizații, atunci pot fi aleși noi și, astfel, comitetul să fie adaos (popolnen¹⁴), iar dacă va fi nevoie, comitetul va fi reales din nou.

Președinte Pântea, secretar Varzari.

Cum se vede în procesul-verbal nr. 2 din 25 iunie 1917, în ședința de dimineață, la adunarea cea după invitarea președintelui Pântea, au luat parte și ofițeri moldoveni răniți de la Crucea Roșie: Crijanovschi, Co?al?¹⁵, Topalov, Trifan, Postolachi, Mardari, Cojocar, Cociub și alții, care au fost aleși ca membri ai Comitetului. Tot atunci s-a făcut o protestare asupra pretențiilor ucrainene asupra Basarabiei. Textul telegramii către Rada Centrală Ucraineană: „Comitetul Central Moldovenesc Împlinitor al ostașilor moldoveni, înștiințând că Rada Centrală Ucraineană face încercări (popâtki) ca să alipească Basarabia de Ucraina, aduce hotărâtoare protestare asupra de așa fel antidemocratice siluitoare răpitoare (захватные намерения¹⁶)... a Radei contrare (противоречащих¹⁷) principiilor a-și alege soarta (самоопределение народов¹⁸), numărând că Basarabia, după datele istorice, etnografice și economice, are dreptul nestrămutat (неотъемлемое¹⁹) la deplina autonomie teritorială în numele solemnității înaltelor principii dreptul de (справедливость²⁰). Comitetul Central, în persoana reprezentanților de pe la toate organizațiile moldovenești, (aduce dovadă – подтверждает²¹)... că energetic o luptă (добиваться²²) pentru cea mai plină autonomie a Basarabiei, bazată pe principiile rostite (провозглашенных²³) de revoluție cu herizarea (обеспечение²⁴) dreptului minorităților naționale și călduros îi invită pe ucraineni la muncă frățească împreună pentru autonomia Ucrainei și Basarabiei, în condițiuni de buni vecini și prieteșug²⁵. Președintele comitetului Pântea Tot așa fel de telegramă a fost trimisă și Stăpânirii Vremelnice.

Procesul-verbal nr. 3 din 15-VII. Ședința de seară

S-a dezbătut chestia despre comitetul local (din Chișinău) ostășesc moldovenesc. Comitetul acesta, în care am lucrat și eu, a fost alcătuit din puterile locale, care erau foarte puține și nu era în putință să îndeplinească un program măreț, care era propus de a trezi și a-i organiza pe moldovenii din Basarabia, pentru a înfăptui un ideal național. După mai multe discuții, s-a hotărât ca comitetul local să se contopească cu cel Central. Comitetul fiind neutral (беспартийный²⁵), s-a hotărât să meargă pe drumul ales vârtos și cu tactică să reproducă în viață principiile descrise

¹⁴ Popolnen (cuvânt rusesc) – completat.

¹⁵ Indescifrabil.

¹⁶ Захватные намерения – intenții de acaparare.

¹⁷ Противоречащих – care se contrazic, nu se potrivesc.

¹⁸ Самоопределение народов – autodeterminarea popoarelor.

¹⁹ Неотъемлемое – inalienabil.

²⁰ Справедливость – dreptate, echitate.

²¹ Подтверждать – a confirma.

²² Добиваться – a izbuti, a realiza.

²³ Провозглашенных – proclamate, anunțate.

²⁴ Обеспечение – garantare.

²⁵ Беспартийный – fără de partid.

în declarațiunile soldățești, scoase de organizațiile militare din Odesa și de pe Frontul Român. S-a hotărât să intre cu comitetul local împlinitor al muncitorilor și soldaților ruși, trimițând pentru legătură pe ofițerii Cojocarul și Varzari.

Procesul-verbal nr. 4 din 26 iulie 1917

Președintele Comitetului, Pântea, citește telegrama trimisă de comisarul gubernial, Harito, adresată comitetului ostășesc moldovenesc din Odesa, pe care îl salută și îi dă mâna de ajutor. Comitetul Central, prin telegramă, îi trimite salutare lui Harito.

Programul Comitetului

I. Comitetul este o organizație militară nepărtitoare (neutră), democratică. Comitetul este un organ împreunător pentru toate organizațiile militare moldovenești, care lucrează în contact și în legături strânse.

II. Problemele și țelurile (scopurile) Comitetului: a) Întărirea războiniciei (боеспособность²⁶) armatei; b) Lupta cu dezortiritatea; c) Introducerea în viața populației basarabene a elementelor democratice; d) Organizarea maselor; e) Lupta cu diferite iscazuri²⁷ contrarevoluționare; f) Pregătirea poporului pentru dreapta înțelegere a ideii de autonomie a Basarabiei; g) Pregătirea poporului pentru alegerea în adunarea întemeietoare; h) Deplina împreunare a slujitorilor militari basarabeni; i) Susținerea puterilor și organizațiilor locale, care se abat²⁸ spre stabilirea rânduielii legiuitoare și autonomiei în Basarabia; j) Lupta în contact²⁹ cu dregătoriile statului și siluirii asupra populației basarabene.

Iată, pe scurt, programul de activitate al Comitetului Central Împlinitor Ostășesc.

Procesul-verbal din 27-VII-1917

La rânduiala zilei mai multe chestiuni. Membrul Comitetului, d. Cojocarul, raportează despre vizita sa împreună cu d. Varzari făcută Comitetului Împlinitor al soldaților și muncitorilor (ruși), unde i-au primit foarte călduros. Președintele comitetului a spus că Comitetul Ostășesc Moldovenesc este dorit și îl salută din partea sa și cu Comitetul rusesc va lucra în folosul populației, însă, cu toate că lucrează cu o mare sârguință, nu se folosește de plină încredințare din partea populației moldovenești.

Președintele Comitetului Ostășesc, Pântea, fâgăduiește că va raporta adunării soldățești și muncitorești despre dorința Comitetului Militar Moldovenesc de a lucra împreună cu Comitetul rus și de a avea în Comitetul rus reprezentanții săi. La urmă le mulțumește lui Cojocari și Varzari pentru împlinirea însărcinării.

S-a ales o comisiune pentru alcătuirea statutelor ale Comitetului din 4 persoane: Cojocariu, Andronachi, Golovatic și Macovei, care era îndatorită să le prezinte până la 31/VII. La propunerea d. Cojocarul, se formează următoarele secții: de garnizoană, de miliție, de agitație, de gospodărie (administrație) și literară.

Secția garnizoană se ocupă cu treburile soldaților moldoveni din garnizoană. Ca membri au intrat Crijanovschi, Cociubinschi, Andronic, Golovatic și Barbă.

²⁶ Боеспособность – capacitate de luptă, combativitate.

²⁷ Conform originalului

²⁸ Conform originalului.

²⁹ Conform originalului.

Secția militară se ocupă cu trebile miliției militare, făcută din soldați moldoveni, care se găsește în mai multe orașe ale Basarabiei. În această secție intră ofițerii de miliție.

Secția de agitație se ocupă cu explicarea ideilor revoluționare soldaților moldoveni, pregătește agitatori. În această secție au intrat: Cojocari, Topalu, Macovei, I. Cranga, Golovatic, Covalev și alții.

Secția literară se ocupă cu trebile literare. În ea au intrat: Pântea, Cojocari, Cernoușan, Zubac și alți.

Secția gospodăriei se ocupă cu trebile gospodăriei, fac concerturi, citesc lecții cu scop financiar. Au intrat: Topalu, Pleșca, Varzari etc.

Trecând la procesul-verbal nr. 6, vreau să spun vreo câteva cuvinte despre starea lucrurilor în Basarabia pe atunci. Chestia milițiană a fost ridicată nu degeaba. Prin satele moldovenești cutreierau nenumărate cete de dezertori ruși, care jefuiau norodul, prădau, ucideau. Nu era zi să nu vină oameni din cele mai îndepărtate sate cu „jaloabe”. „Apoi, domnule Comitet, am venit să mă jăluiesc, faceți vreo rânduială, ne-o sărăcit cu totu lăcusta de la front, ziua în amiaza mare ne iau pâinea, găinile, ne bat... și nu-i nici un nacialnik³⁰, n-ai cui te jălui. Înainte mai era câte un ureadnik³¹... Tot mai bine era cu Neculai. Iaca proșenie (cererea) cu peceată, m-o ales tot satu. Dacă nu ne-ți face nici dumevoastră, ne prăpădim”. Cam într-așa suna fiecare „jaloabă” – plângere simplă, însă sinceră, din adâncul inimii, spusă de necăjitul și asupritul moldovan. Sloboda rusească îi ieșea pe nas.

Aceasta i-a făcut pe conducătorii moldoveni să ia măsuri, să înjghebe un fel de miliție moldovenească, care i-ar apăra pe moldoveni mai bine decât miliția locală civilă, care era făcută din străini.

Procesul-verbal nr. 6 din 2-VIII-1917

La adunare ia parte și reprezentanți de la Comitetul Sfatului Deputaților soldați și muncitori (ruși). Domnii Pântea și Cojocari, salutându-i pe dânsii, descrie starea grea de întuneric și robie, în care se află moldovenii în scurgerea veacurilor sub despotismul turcesc și țarismul rusesc și își arată bucuria cu prilejul împreunării lucrului ale ambelor comitete – rusesc și moldovenesc. Levinzon, reprezentantul Comitetului rus, a constatat că Basarabia e condusă de mai multe persoane reacționare, care și-au schimbat numai fața, rămânând ceea ce a fost până la revoluție. Comitetul rusesc a încercat să organizeze țara, însă e greu, fiindcă nu știu limba și moldovenii nu prea se dau, iar elementele burgeze pun diferite piedici. Găsește că numai munca împreunată poate face ceva, poate organiza Basarabia.

Delegații de la moldovenii din Novogheorghevsk și de la frontiera de la Riga vorbesc despre organizarea moldovenilor soldați de pe acolo și despre dorința de a veni în Basarabia, ca mai bine să afle despre activitate.

Procesul-verbal nr. 7 din 5-VIII-1917

Se aleg 9 membri ai Comitetului: Morari, Cernăușan, Artemie, Iov, Corduneanu, Gartea, Patratiev, Durnescu, Zalehovschi, Braga și Gangan. Delegații de la Novo-

³⁰ Nacialnik – șef.

³¹ Ureadnik – grad inferior de poliție în Rusia țaristă.

gheorghevsk sunt aleși fără nici o vorbă ca membri. Morari este ales ca vicepreședinte, iar Cernăuțan – ca secretar.

Procesul-verbal nr. 8 din 7-VIII-1917

Se așează rânduiala:

- a) Să se facă servicii (dejurstva).
- b) Ședințele plenare să fie sâmbătă, de la ora 3.
- v) Adunările Comitetului să se facă luna, joia și vinerea, de la ora 5.
- g) Ședințele Prezidiului – în fiecare zi, de la 10 – 1 după amiază.

S-a hotărât:

Să se ia cea mai activă parte la alegerile în Duma orășană³², intrând în bloc cu organizațiile moldovenești locale și luând parte în lupta de alegeri, numărând fiecare provocare (vâpad) asupra organizațiilor moldovenești ca provocări contra Comitetului Central Ostășesc Moldovenesc.

Având în vedere învrăjbirile și stăruințele dușmănești îndreptate contra ideii naționale moldovenești, cu scop de a aduce neînțelegeri și dezbinare între moldoveni, Comitetul Central a hotărât: Să-i cheme pe toți moldovenii la împreunare, la unire față de primejdia națională, arătând că între moldoveni lupta socială trebuie să se facă într-așa fel, ca principiul unității (edinstva) naționale să rămână neclintit. Regulat să fie înștiințate toate organizațiunile militare moldovenești de pe front și din spatele frontului despre lucrările și curenturile care merg în folosul așezămintelor autonome în Țară; lor să le fie trimise copiile articolelor care se tipăresc în ziarele locale, care-s îndreptate contra moldovenismului.

Cu toate aceste evenimenturi (сведения), să se facă cunoscuți toți moldovenii, care sânt chemați sub steagul de apărare al Patriei.

D. Novescul din armata IX povestește despre un învățător – Chișilovschi din comuna Bolotina³³, volostea³⁴ Foleștilor, ținutul Bălților, care este liberat de șeful militar (воинский начальник) și pentru organizarea unui partid în Basarabia, care ar lupta contra autonomiei. El plătește câte 15 ruble ziua, adună tineri și dezertori și, împreună cu evreul Vainbann din Bălți, care dă și ajutor bănesc de la sine, face o propagandă energetică contra autonomiei.

Cum se vede din procesul-verbal nr. 8, ideea națională câștiga, din zi în zi, tot mai mare valoare, din zi în zi aduna mai mulți binevoitori și încă și mai mulți dușmani (privește ziarul *Svobodnaia Bessarabia*, articolul lui Boldâr).

Procesul-verbal nr. 9 din 9-VIII-1917

D. Pântea raportează despre reprezentarea lui șefului garnizoanei, care spune că despre Comitetul Ostășesc Moldovenesc se purta foarte multe vorbe rele și chiar singur șeful garnizoanei avea despre Comitet o părere rea. După prezentarea mai multor hârtii de la Statul Major, ei și-au schimbat privința, iar despre trupele moldovenești milițiene el nici nu știe ce-s și pentru ce-s ele.

³² Orășenească.

³³ Corect, satul Balatina. În 1917, localitatea respectivă, ca și a bunei părți din localitățile Basarabiei (cu excepția celor din județul Ismail), nu avea statut de comună.

³⁴ Volostea (rusism) – plasă.

Pântea găsește că trupele milițiene trebuie să atârne de Comitetul Central Moldovenesc. Mai mulți dintre membri găsesc că trupele trebuie împreunate cu Comitetul, fiindcă în unire e puterea. Propun ca inspector general pe d. Crihan, că să se ia măsuri spre a curăți cohortele de elemente nepotrivite, care pun pată pe întreaga organizațiune, ca să nu mai fie din partea răuvoitorilor neamului pricinii (нападки³⁵). Cum se vede din procesul-verbal nr. 9, mult s-a vorbit despre trupele milițiene – cohortele moldovenești. Ideea de cohorte moldovenești s-a născut la Comitetul Moldovenesc din Odesa, acolo ele și s-au organizat din soldați moldoveni mai aleși, câte 100 de inși în fiecare, cu ofițeri moldoveni în frunte. Ca inspector pe toate cohortele moldovenești din Basarabia era însemnat A. Crihan, unul dintre cei mai înfocați naționaliști. Cea dintâi cohortă s-a arătat în Chișinău prin iulie, cu un brav ofițer în frunte – cu praporașul³⁶ Dumitru Budescu³⁷ din Lozova, un bun naționalist și drept soldat moldovan. Soldații acestei cohorte (întâia), cu panglică tricoloră la șapcă, era cea dintâi oaste moldovenească în Chișinău, disciplinată și aleasă. Ea era întâia nădejde a noastră, întâia putere, care trebuia să ne dea sprijin la lucrul nostru sfânt, național.

Țin minte ce bucurie ne-a adus ea în Chișinău, cu ce mândrie ne uitam noi, moldovenii, la ei. Să trăiești bravule Budescu, să ne fii de ajutor și să susții cu oastea ta bravă, națională, autonomă și dreptul nostru național. Trăiască întâia cohortă moldovenească. Bravul comandant al ei mi-a răspuns: „Toți vom peri, sub tricolorul sfânt*, însă de sfântul nostru lucru mare, pentru oropsitul neam, nu ne vom lăsa”.

Și ei au luptat. Și chiar din zilele dintâi, ei au început a simți îmboldiri și batjocură din partea rușilor. N-a trecut o lună și au trebuit să-și ia tricolorul de la șepci, fiindcă nu era chip a trece prin oraș fără a nu întâlni glume din partea „tovarășilor”, de care erau pline străzile.

După ce au sosit mai multe cohorte, ele au fost trimise pe la sate, prin județe, unde trebuia să ducă lupte neîncetate cu dezertorii, cu tâlharii di la front, care ca o epidemie bântuie prin Basarabia nenorocită. Și această problemă ei au îndeplinit-o bine până la venirea bolșevicilor, cari au început a lua asupra lor o influență rea, după care cohortele s-au nimicit cu totul.

Procesul-verbal nr. 10 din 12-VIII-1917

S-a hotărât: 1. Să se ceară parale de la Comisia de Agitație. Cu banii aceștia Comitetul Central va face agitație între militarii din Basarabia. 2. Să se ceară permis de la comisarul gubernial pentru a face „o strângere cu crușcă³⁸” la 29 și 30 august. Să salute Comitetul Regimentului 40 de la Odesa, care a propus (a hotărât) că Regimentul 40 să fie moldovenesc, fiindcă el e organizat în Chișinău și că moldovenii au strâns legături cu el. Să se ceară de la Regimentul 40 oameni în ajutor, cari, măcar cât de puțin, sunt potriviți pentru lucru cultural în Basarabia, fiindcă Comitetul Central duce o

³⁵ Нападки – atacuri, învinuiri.

³⁶ Praporaș (rusism, de la cuvântul *прапорщик*) – sublocotenent în armata țaristă.

* Ei au adus din Odesa și steagul lor tricolor, românesc.

³⁷ După toate probabilitățile, Dumitru Budescu este un descendent al preotului Isidor Budescu (1845-8 iulie 1903), care a păstrorit la Lozova imediat după absolvirea Seminarului Teologic din Chișinău (promoția anului 1870) până la sfârșitul vieții sale.

³⁸ Crușcă (rusism) – cană.

** Corduneanu – un băiat deștept, care a murit în ianuarie 1918, în vremea bolșevicilor, din întâmplare.

mare lipsă de oameni și în lucrul său, pentru deșteptarea poporului moldovenesc, în-tâmpină piedici, greu înlăturătoare, din partea elementelor primejdioase pentru noi.

S-a ridicat chestiunea de însemnare a unor emisari militari de voloste (plasă), cari ar organiza Basarabia, ar face cât mai strânse legături cu Comitetul Central. Adu-narea primește această propunere bună, însă, neavând destui lucrători, ideea aceasta se amână.

Procesul-verbal nr. 11 din 17-VIII-1917

Adunarea primește și întărește instrucțiunile despre funcțiunea Prezidiului și, în detale, al președintelui, vicepreședinților, secretarilor și al membrilor de serviciu, alcătuită de d. Cojocari.

Se alcătuieste o comisie de privighere, care are ca sarcină de privighere asupra lucrării secțiilor și al membrilor. Comisiunea e alcătuită din președintele Comitetului Central și din 2 membri. Comitetul Central se împarte în 4 secțiuni:

1. Secția de organizare, în care intra 3 oameni; în ea unanim s-au ales: Cojocari, Gangan și Braga.

2. Secția culturală, din 4 inși; în ea unanim s-au ales: I. Iov, I. Tudor, Golovatic și Andronic.

3. Secția administrativă (de gospodărie), din 3 inși; în ea au intrat: Varzari, Cor-duneanu** și Zalihovschi.

4. Comisa de priveghere, din 3 inși; în ea au intrat: Morari, Harea și Pleșca. Secțiunile au dreptul de a coopta oameni de lucru dintre particulari, cari pot și au dorință de a lucra pentru neam, pentru organizarea moldovenilor.

Procesul-verbal nr. 12 din 18-VIII-1917

Adunarea, sub președinția lui Pântea, trimite ca răspuns Comitetului Ostășesc Moldovenesc din Odesa înștiințare că lucrurile, după măsurile luate de Comitetul Central și inspectorul Crihan, s-au așezat și stau bine.

Pântea raportează despre 2 mii de ruble, primite de la comisarul gubernial al Basarabiei pentru nevoile economice ale Comitetului, precum sunt: aprovizionarea (dovolstvie) membrilor, fatirea³⁹, cheltuielile cu trimiterea în comandirovce⁴⁰, pentru trebuințele Comitetului Central. Toți membrii (care n-au mijloace) iau masa împre-ună la popota Comitetului.

Se primesc ca membri reprezentanți de la lazaretul nr. 5 – Țaga, nr. 43 – Blanari și de la Regimentul 40 – Bârcă Teodosie.

Se hotărăște: Să se trimită la Odesa un reprezentant al Comitetului Central pen-tru a cere de la autoritățile militare oameni pentru lucru în Comitet și a mai cere ce este de trebuințe pentru Basarabia. Este ales unanim d. Pântea.

D. căpitan Cojocari raportează despre activitatea Societății Culturale a Români-lor Basarabeni, sub președinția d. Herța, care au deschis cursurile de limba română pentru învățătorii moldoveni, la cari au luat parte peste 450 și cari le-au și terminat. S-au mai făcut cursuri de limba română. Adunarea găsește de cuviință să-l salute pe d. Herța și toată societatea în numele Comitetului Central Ostășesc, pentru munca

³⁹ Fatirea (rusism, de la cuvântul *квартира*) – locuință. În cazul de față se are în vedere chiria.

⁴⁰ Comandirovce (rusism) – trimitere în delegație.

lor în folosul neamului moldovenesc din Basarabia. Comitetul făgăduiește tot sprijinul său acestei societăți.

Această hotărâre a Comitetului e răspândită prin toate unitățile militare.

Toți învățătorii moldoveni care se leapădă de neam și de limba moldovenească vor fi înlăturați din serviciu, fără drept de a mai fi învățători.

D. Cojocari raportează despre rezultatul prost la alegerile în Duma orășană⁴¹, mulți n-au luat parte. Aceasta arată nepregătirea și de alegeri.

Se hotărăște să se trimită în toate satele Basarabiei un fel de strigare către moldoveni, în care s-ar spune despre organizarea moldovenilor, despre Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc, care stă în Chișinău.

Procesul-verbal nr. 13 din 19-VIII-1917

Adunarea a hotărât: Pentru lupta cu contrarevoluția și cu întunericul ce cuprinde poporul basarabean, lucrând în legătură cu organizațiunile democratice, se înseamnă câte un reprezentant al Comitetului în fiecare voloste, ales dintre oameni locali, de naționalitatea populației care este în majoritate în plasa lui. Se lucrează în numele Comitetului Central și Sfatului Țărănesc al soldaților și muncitorilor rusec, neamestecându-se în trebile autorităților locale; el să facă propagandă.

Pentru îndeplinirea acestui plan:

Să se aleagă din Regimentul 40 de infanterie soldați și din alte uniuni din districtul Odesa 75 de soldați, să-i adune pe toți la Chișinău și să urmeze cu ei cursurile de agitație, care să înceapă de la 1 septembrie.

Să se ceară susținere de la Rumcerod și Sfaturile Soldățești, Țărănești și Muncitorești.

Cu îndeplinirea acestora se trimite (komandiruetsea) la Odesa domnii Pântea și Harea.

Procesul-verbal nr. 14 din 20 VIII 1917

Se propune:

Să roage Comisia Școlară de pe lângă Uprava⁴² Zemstvală ca ea să tipărească articolul *Lacrimile mamei*, scris de preotul Andrei Murafa și tipărit în *Cuvânt moldovenesc*, care să fie răspândit în popor;

Să se facă biblioteci pentru săteni din cărțile aduse din România și să facă publicațiune în gazete pentru jertfirea cărților;

Să se alcătuiască o comisiune pentru organizarea bibliotecilor din domnii Blarnari și Țaga.

Biblioteci ne trebuie ca mana din cer. Comitetele rusești tipăreau sute de mii de fel de fel de broșuri și foisoare în limba rusă. Moldovenii încă n-aveau nimic în limba lor. Comitetul Ostășesc s-a gândit și la aceasta.

Procesul-verbal nr. 15 din 21-VIII-1917

Se trimite căpitanul Cojocariu la Congresul Țărănesc, care se ține la 27/VIII, pentru cetirea unei lecții despre autonomia Basarabiei.

⁴¹ Consiliul Municipal Chișinău.

⁴² Uprava – organul executiv al zemstvei.

Pentru cercetarea întâmplărilor din zilele de 19-20/VIII – omorârea preotului Baltaga, S. Murafa și Hodorogea, se alege domnia Cernăuțan, Cotoros, Iov și Zalihovschi. Se trimite generalului Șerbacev următoarea telegramă: „Întâmplările din zilele de pe urmă cu totul au terorizat populația. În orașul Chișinău și în alte locuri ale Basarabiei se fac omoruri, silnicii, prădăciuni de bandele organizate de soldați-dezertori. În noaptea spre 20/VIII, în satul Costești a fost omorât preotul local D. Baltaga. În aceeași noapte, în satul Ruseștii Noi a fost omorât locuitorul Sevdan. În ziua de 20/VIII, în Chișinău, de soldații din bateria 36 de rezervă, a fost împușcat (cu glonte „bum-bum”) judecătorul Murafa, iar inginerul Hodorogea a fost ucis cu spatele puștilor. În ziua de 21, tot de aceeași soldați, a fost făcută... (нападение⁴³). De către cohortele moldovenești au fost prinși 14. Aceleași întâmplări au loc în mai multe orașe, târguri și sate ale Basarabiei. Miliția e puțină și nu e pregătită. Pentru garantarea vieții și avuției locuitorilor și pentru stabilirea unei rânduiei, imediat trebuie de ales din garnizoana din Novogheorghevsk pe toți cavaleriștii basarabeni, din cari să se formeze detașamente (otreaduri) călărășe pentru pază, în frunte cu ofițeri moldoveni. Din toate unitățile ce se află în spate și pe toți cari trec pe la șeful de district (воинский начальник⁴⁴), din soldați și ofițeri răniți și contuziați trebuie de adunat și de format din ei cohoarte. Măsurile acestea trebuie de luat și pentru rechiziționarea ce se va face, având în vedere vinul nou, și pentru părăsirea (ruperea) anarhiei și terorului ce se face în Basarabia. Basarabia, care aparține de zona frontului și e pusă în primejdia întâmplărilor, cere hotărât (настоятельно) să fie introduse în viață măsurile aduse mai sus, pentru ce și ...(ходатайствует⁴⁵) Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc”.

Comitetul Central crește zi cu zi, se întărește cu noi membri de prin cele mai depărtate unități militare, iar împrejurările erau atât de grele și apăsau atât de tare țara noastră, încât Comitetul nu mai putea tăcea și a trebuit, printr-o telegramă energetică, îndrăzneată, să ceară de la autorități formarea unităților moldovenești, cari mai puteau păzi Basarabia de cetele sălbatice, pentru că moldovenii de pe fronturile îndepărtate auzeau cu inima glasul nevestelor, mumelor și surorilor obijduite, ocărate de răii și ticăloșii ruși care fugeau de la front. Ostașii noștri trebuie să vină, pentru că țara era menită distrugerii.

Noi cu toții vedeam prăbușirea frontului rusec, vedeam cum oastea, ca putredă, se rupea bucată cu bucată și se desființa. Noi vedeam că autoritățile rusești, în slăbiciune și deznădejde, scăpă hățurile din mâinile neputincioase. Nouă ne rămânea să le luăm. Noi trebuia să le luăm. Să adunăm basarabeni noștri, ca să scăpăm țara de primejdie și să stăm la cârmă.

Într-un număr al gazetei *Soldatul moldovan* eu am scris:

...iată ceasul a venit,
Sânt dați din scaune cei mari,
Pășiiți și prindeți-le locul,
Luați cârma îndrăzneți și tari.
În mâni vei soarta și norocul.

⁴³ Нападение – atac, agresivitate.

⁴⁴ Воинский начальник – șef militar.

⁴⁵ Ходатайствует – intervine, face demers.

La luptă pentru-un neam și o țară,
Ce-un veac o dus o viață amară.
Și noi mergem spre aceea.

Procesul-verbal nr. 16 din 24-VIII-1917

Președintele Pântea raportează despre călătoria la Odesa, unde a vizitat autoritățile militare și civilă de district (okrug), la comisarul guvernului, care recunosc și vor susține organizația moldovenească – Comitetul Central.

Adunarea mulțamește pe d. Pântea pentru truda lui, în folosul Comitetului.

D. Cojocari raportează despre organizațiunile ucrainene, care au hotărât ca în toate școlile ucrainene să se predea limba ucraineană, iar limba moldovenească să fie învățată ca limbă a Țării.

Se alege o delegațiune care va pleca la generalul Șcerbacev spre a regula cu chestiile organizării pazei Basarabiei și etc. Sunt aleși domnii Pântea, Crihan și Braga. Comandantul cohorței I-i, d. Budescu, raportează despre disciplina și buna rânduială ce există în cohorte.

Se amintește că la 27 august vor avea loc manifestații cu prilejul unei jumătăți de an de la revoluție.

Ca secretar al Comitetului este ales I. Buzdugan, care a sosit de pe frontul român.

Procesul-verbal nr. 17 din 25-VIII-1917

Se trimite telegramă Organizației Rumcerod, hiritisind cu „godovșcina”⁴⁶ revoluției.

S-a hotărât să se propună Comitetului Soldățesc și Muncitoresc Rusesc să se construeze din nou într-așa fel: În prezidiu, din partea Comitetului Central Moldovenesc, intră unu ca vicepreședinte și 5 – ca membri. Ca vicepreședinte e ales Grig. C. Dascal. Ca membri: Artemie, Harea, Săcară, Țaga și Cernăuțan.

Din ziua prezentă, Comitetul Soldățesc și Muncitoresc Rusesc se numește Comitetul Soldaților și Muncitorilor de Garnizoană, dar nu gubernial, fiindcă el este alcătuit din reprezentanții muncitorilor și soldaților de pe loc, din garnizoana Chișinău, și nu al întregii Basarabii.

Până a trece la următorul proces-verbal, trebuie să spun despre Comitetul Central îndeobște. La început, în primele zile de activitate, Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc era mic și slăbuț, având lucrători puțini și nimic finanțe. Cu vremea el a crescut, primind în sânul său mai mulți membri de la diferite unități militare, unde se găseau câte un grup de ostași moldoveni, cari se organiza mereu, chiar în companii și batalioane naționale. Fiind mic și slab, el nu era auzit de nimeni, n-avea nici o autoritate, se stabilise într-o locuință mică, strâmtă, care nici cum nu corespundea numelui de Comitet Central Ostășesc Moldovenesc.

Cea mai puternică organizație în Chișinău, care făcea vuiet nu numai în jur, dar chiar în întreaga Basarabie, era Comitetul sau Sfatul Soldățesc și Muncitoresc împreună cu Comitetul Țărănesc. Comitetul sau sfatul acesta era autoritate pentru toți. El da ordine, făcea regulă, judecată, fiind, totodată, administrator, judecător și avea funcțiile de poliție. El era stăpân și pe finanțele locale. Având bani, el scotea revista *Înștiințările Sfatului Muncitorilor, Soldaților și Țăranilor*, scotea diferite broșuri

⁴⁶ Godovșcina – aniversare.

și altele. El conducea țara. Ca rezidență avea Casa Libertății (casa fostului guvernator al Basarabiei).

Și iată pe ceriul Basarabiei răsare o nouă stea – Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc, alcătuit din reprezentanții organizațiilor militare moldovenești de pe toate fronturile și districțiunile rusești – de la Petrograd, Riga, Minsk, Galiția, Bucovina, România, Dobrogea, Caucaz, de la flota de pe Mările Neagră și Baltică și altele. Pe la sfârșitul lunii august, Comitetul Moldovenesc s-a întărit bine, a ajuns până la 180 de inși, având ca sprijin cohortele moldovenești, împrăștiate prin Basarabia.

Autoritățile locale au început a se socoti cu puterea ce creștea din zi în zi, au energia și îndrăzneala președintelui Pântea și ale altor vrednici. El a prins locul cuvenit între organizațiile locale. Hotărâtor, el a cerut și a primit locuință în Palatul Libertății (în primul rând, o odăiță, pe urmă, crescând, a ocupat cu forța buna jumătate din odăile numeroase ale Palatului).

„Noi suntem stăpâni aicea, noi, băștinașii Basarabiei, noi, moldovenii, cari au dus un veac de amar, de durere, de prigonire. Noi trebuie să cârmuim Țara, dar nu niște străini, niște venetici, aduși de vânt, pe cari nici nu-i doare de nevoile țaranului”. Asemenea cuvinte mereu răsuna în Palatul Libertății, la adunările Comitetului. Răsună ieșea din odăile, din părțile Palatului și se ducea prin Țară, trezind simțământul național, îmbinând la luptă pentru libertatea neamului asuprit.

Având împrăștiati prin toată țara, sub numele de comisari de plasă, propagandiști moldoveni, Comitetul Central lărgea rădăcinile puternice, cuprinzând Basarabia, care gemea sub regimul hoțesc al bandelor de soldați dezertori.

Răsărind, Comitetul Central se ridica pe ceriul țării ca soarele, răspândind lumină și încălzind inimile moldovenești cu căldura de nădejde și bucurie. Glasul lui suna puternic, ca un clopot uriaș, și chema la împreunare, găsind răspuns în sufletele moi ale moldovenilor.

Din însărcinarea Comitetului, eu am alcătuit, adunarea a primit, apoi s-a tipărit și s-a răspândit următoarea strigare⁴⁷:

Gazeta Comitetului *Soldatul moldovan*, organizată și condusă de scriitorul acestor rânduri, era răspândită între soldații moldoveni de pe toate fronturile și din multe orașe ale Rusiei. Ea chema la împreunare, la organizare, la luptă.

Și moldovenii, pricepând vremea și ceasul ce a sunat, se organizau, trimiteau soli – reprezentanți la Comitetul Central, de unde primeau sfat, instrucțiuni.

Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc a venit la putere, a luat cârma întregii Basarabii.

Veneticii vedeau cum hățurile cădeau din mâinile lor. Ei, pe ascuns, se pregăteau de luptă – o luptă de moarte.

Ca jertfe naționale au căzut Murafa, Hodorogea și alții⁴⁸.

Procesele-verbale nr. 18 și 19 din 29 august și 9 septembrie 1917

1. Se propune președintelui Comitetului pomântesc ținutul, A. Paladii, fiind reprezentant al Comitetului Central, să lucreze în folosul autonomiei basarabene.

⁴⁷ Loc liber în continuare, lăsat pentru a fi plasat textul strigării, care lipsește.

⁴⁸ În continuare este expus următorul text, care, însă, este tăiat de I. Tudor: „Dăm procesele verbale din 29 august, cu nr. 18, până la nr. 36 din 13 octombrie 1917, traduse din rusește și publicate de V.A. Semaca, tipărite în gazeta *Soldatul moldovan*”.

2. Din pricina cheltuielilor și a lucrătorilor, gazeta *Soldatul Moldovan* să se tipărească⁴⁹, deocamdată, de două ori pe săptămână, sub conducerea președintelui Secțiunii Culturale a Comitetului Central, I. Tudor. Gazeta să fie trimisă la toți soldații moldoveni, în toate locurile, în toate unitățile unde sunt moldoveni.
3. La adunarea federaliștilor din Kiev se trimit doi delegați, domnii Cijevschi și G. Dascăl. Lor se dă dreptul de a sprijini scopul ca Rusia să fie o țară federativă, democratică, iar Basarabia să fie autonomă, cu granițele între Prut și Nistru.
4. Se trimite o delegație la Șerbacev, din domnii Andronachi și Cijevschi, cu cererea ca ofițerii și soldații răniți să fie trimiși în Basarabia.
5. Se trimit la Odesa, la comisarul guvernului, pentru a reuși cu chestia naționalizării oastei, domnii colonelul Furtună, Sacară și Zalihovschi.

Procese-verbale nr. 20-39 de la 7 septembrie – 19 octombrie 1917

1. La adunarea democraților din Petrograd se trimite d. doctor Morozov, cu dreptul de a vorbi în numele Comitetului Central și de a apăra interesele Basarabiei.
2. Să se trimită o telegramă comandantului suprem, în care să se ceară ca toți învățătorii moldoveni să fie liberați de la slujba ostășească spre a putea pregăti țara pentru adunarea întemeietoare.
3. Despre limba moldovenească. Se cere de la Uprava Gubernială ca învățătura, de la toamnă, să se facă în moldovenește, în toate satele basarabene. Toți învățătorii cari voiesc să rămână mai departe, trebuie să învețe la cursurile moldovenești pentru învățători. Se vor primi și învățători bejenari din România, Bucovina, Ardeal.

Braga și Țaga se trimit să facă cercetare în satul Vărzărești despre activitatea nepatriotică a preotului Petru Budeanu.

Se trimit delegați la comandantul înalt al Frontului Românesc, pentru a cere să se facă cel dintâi regiment moldovenesc, care să fie așezat în Chișinău, ca comandant fiind colonelul Furtună. Comandanții ai batalioanelor și companiilor să fie ofițerii răniți și care au fost la front, fiind numiți de Comitetul Central, în înțelegere cu comandantul regimentului.

Regimentul 40 va fi mutat cu totul în Chișinău.

Toți ofițerii și soldații, după dorința lor, trebuie aduși în regimentul moldovenesc.

Nici o revoluție, nici o poruncă n-are să se dea, fără ca mai înainte să se înștiințeze Comitetul Central Împlinitor.

Toți agitatorii și toate scrierile care ating politica Basarabiei trebuie să fie îndreptate în Comitetul Central.

S-a dat ajutor bănesc: Comitetului Moldovenesc de pe Frontul Român – 500 de ruble, Comitetului din Novogheorghevsk – 100 de ruble, Comitetului din Sevastopol – 100 de ruble și altora.

S-a ales o comisie din domnii Cotoros, Cernei și Artemie, cari să lucreze ca în Comitetul Central să fie numai membri cari să se potrivească atât prin purtarea lor, cât și prin lucrarea lor politică, cu scopul chemării înalte.

Generalul Șerbacev se unește ca să se facă întâiul regiment moldovenesc, cu așezare în Chișinău.

⁴⁹ Deasupra este notat: „Într-o limbă populară?”

Pentru treburile naționale ale Basarabiei s-a ales Buzdugan, Crihan și Sacară. La ședințele Comitetului Central să se vorbească în limba moldovenească și să se scrie cu litere latinești. Pentru învățarea buchilor latine să se deschidă cursuri.

Întâia serbare a Basarabiei (Proclamarea autonomiei)

După ce a căzut țarismul, răsturnat de valurile puternice ale revoluției, care, totodată, a început a spăla putregaiul întregii Rusii, și după un cutremur uriaș, după o zguduitură și o fierbere mare, a început a se trezi năroadele mici, care erau călcate de ciubota murdară al asiaticului rus.

Între alte popoare, istovite de o robie de un veac, s-a trezit pentru viață și poporul românesc din Basarabia. Mai multe zacimi⁵⁰ și sute de apostoli ai neamului, aducând jertfe, chiar și de sânge, în frunte cu marele luptător Halipa, duceau o propagandă care se lățea din zi în zi, creștea și mereu cuprindea Basarabia

Propovedania sfântă, ca un soare luminând, alunga întunericul, care domnea mai mult de un veac.

Și umbrele nopții, mânate de razele luminii, fugeau, aducând nemulțămire, aducând neliniște și spaimă dușmanilor noștri de aici, din țară. Și ei se organizau pentru o contraluptă și chiar s-au organizat în jurul ziarului *Svobodnaia Bessarabia* și a pornit lupta pe viață și pe moarte.

Presa noastră românească de aici, cu glasul ei încă slab, nu putea să se opună. Se înnoua.

Și în momentul acela, când se înnoua, în momentul primejduit, s-a ivit în ajutorul oamenilor care luptau aici niște oameni noi. Aceștia erau militarii moldoveni. Tânărul luptător Pântea, venind de pe front cu o mână de ostași, încă prin iulie, a început lucrul. S-a înființat Comitetul Central Ostășesc, care a adunat în jurul său oameni de pe toate fronturile Rusiei, de la diferite unități militare: matrozi, infanteriști, cavaleriști, artileriști, pioneri etc.

Având contact cu toate organizațiile moldovenești de aici, trimetând din sânul său comisari pe la toate plășile, scoțând chiar și o gazetă (*Soldatul moldovan*), care se trimitea pe la frații din șanțuri, ducând vestea învierii din morți al neamului nostru, Comitetul Central Ostășesc a început a lupta crâncen pentru înființare. Se simțea că propaganda e făcută, că e pregătit ogorul pentru roade ce ne trebuie.

Sprijinit de comitetul puternic din Odesa și de alte comitete care erau așezate pe frontul român și alte locuri, Comitetul Central a strigat: Acum ori nici o dată, toți fiii neamului obijduit, adunați-vă aici, în Chișinăul strămoșesc, și vă spuneți cuvântul. Strigătul ista, răspândit prin toată marea Rusie de gazete și prin telegraf, a ajuns pe la toți frații, care 4 ani duceau povara războiului.

Strigătul trimăs de la Chișinău, ca glasul unui clopot uriaș, i-a trezit din somn, le-a împlut sufletul de bucurie și ochii de lacrimi. Au ales reprezentanți și i-au trimis pentru îndeplinirea unui vis neînțeles încă, frumos și mare. Ieșiți din șanțuri cu fețele îngălbenite, cu hainele zdrențuite și murdare, veneau copiii Țării, se adunau la Chișinău.

Și iată în ziua de 20 octombrie, cu muzică, în rânduri, cu ofițerimea înainte, cu tricolorul sfânt românesc, care, în curgerea de o sută de ani, prima oară purtat

⁵⁰ Conform originalului.

de boarea de vânt în fața soarelui, care, în ziua aceea, lumina neobișnuit de frumos, tricolorul nostru, în ziua cea, sfâșia triumfător. Cu tricolorul nostru desfășurat, noi, mulțimea de 8 sute, am mers din Palatul Libertății (palatul guvernatorului rus) spre casa Eparhială.

În casa Eparhială, unde s-a petrecut mai multe zile istorice, întâiași dată a răsunat glasul românului din Basarabia, mai slobod și mai hotărât.

Toată lumea a vorbit românește – reprezentanții de la toate organizațiile și chiar reprezentanții altor neamuri: ai Ucrainei, Poloniei, Armeniei și alții.

Și iată, a doua zi, pe la orele 6-7 s-a făcut întâiul pas... spre dezlipire pe veci de asupritoarea cea mai mare în lume, de Rusia.

S-a proclamat autonomia Basarabiei. Sub tricolorul sfânt, de frontierele românești, s-a pus întâiul jurământ: să apărăm tricolorul nostru până la ultima picătură de sânge.

În clipele celea s-a făcut minune. Chiar mulți cari erau contra autonomiei noastre, cuprinși de entuziasm nemaipomenit, strigau: Trăiască autonomia Basarabiei! Trăiască neamul românesc! Trăiască ostașii, cari prin sânge și foc, au răzbătut la țelul sfânt, cari vrednici au fost să strige hotărători: Noi suntem stăpâni pe țara aceasta. Noi vom hotărî soarta ei.

Și au pus piatra ceea dintâi la temelia autonomiei.

Așa s-a făcut serbarea ceea dintâi a Basarabiei.

Eu zic cea dintâi, fiindcă ea a pus începutul zilelor de sărbătoare: Proclamarea Republicii Moldovenești Federative, Republica Moldovenească neatârnată și, la urmă, unirea de la 27 martie.

A trecut anul. Un an greu de ispite sufletești, de biruire, de amar și bucurie fără de soț.

Zilele de la 20 și 21 octombrie au rămas în mintea noastră ca o flacăra nemuritoare, ca o melodie vecinică, care o poți auzi numai în viața ta.

Aducându-mi aminte de entuziasmul nostru, de lacrimile sfinte vărsate de mai mulți dintre noi, eu nu pot încă să-mi lămuresc când era mai mare și mai sfântă bucuria: când s-a proclamat autonomia, la 21 seara, ori la 20, pe la orele 2-3, când noi, în rânduri făcute frumos, cu muzică și cu tricolorul, am părăsit Palatul Libertății și, mergând cu tricolorul neamului, ne pregăteam să proclamăm autonomia noastră.

Membru al Comitetului Central, membru al Sfatului Țării, Iorgu Tudor

Summary

In the published text, signed by Iorgu Tudor, contemporary with the events carried out in Bessarabia at the beginning of the twentieth century, are exposed a series of memories referring to some moments of the national liberation movement of Romanians from Bessarabia in that period. Besides evocations, Iorgu Tudor exposes, in short, the content of the minutes of the Moldovan Central Military Executive Committee.